

BALTVĀCIEŠI UN VĀCIJA

Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich
 Herausgegeben von Michael Garleff im Auftrag der
 Karl Ernst von Baer-Stiftung in Verbindung mit der
 Baltischen Historischen Kommission
 Köln: Böhlau Verlag, 2008
 Grāmatai divi sējumi

Mihaela Garlefa redakcijā, Kārļa Ernsta von Bēra Fonda uzdevumā un sadarbībā ar Baltijas Vēstures komisiju klajā laists ļoti nozīmīgs rakstu krājums par baltvāciešiem, latviešu un igauņu vēstures gadsimtu ilgajiem līdzgaitniekiem, un viņu saistībām ar Vāciju Veimāras Republikas un Hitlera režīma laikā.

Jāmin, ka pietiekami daudz baltvāciešu šī rakstu krājuma autoru aprakstītajā laikā dzīvoja ne tikai Latvijā un Igaunijā, bet arī Vācijā. Neliels skaits baltvāciešu savu dzimto zemi pameta pēc 1905. gada revolūcijas, daudz lielāks skaits atstāja Latviju un Igauniju pēc to neatkarības nodibināšanas un sekojošām radikālām agrārreformām, kas vērsās pret skaitā nelielo baltvācu muižniecību. Daļa no baltvācu vadošām aprindām, kas ilgu gadu bija bijuši lojāli cara Krievijas pilsoņi, cerēja, ka Vācijas uzvaras gadījumā Pirmajā pasaules karā Baltijas provinces tiktu iekļautas Vācijas teritorijā. Vairums baltvāciešu tomēr palika savā dzimtenē.

Aprakstāmā krājuma pirmais sējums, kas rediģētā un papildinātā izdevumā iznā-

cis arī otrreiz (422 lpp.), galvenokārt veltīts baltvāciešu darbībai Vācijā pēc Pirmā pasaules kara, bet ne tikai. Tas galvenokārt iztirzā vadošo baltvāciešu sakarus, saistības ar Hitlera kustību, kas bija visai ievērojamas, citiem vārdiem, tematikai, kurai ilgu gadu pēc Otrā pasaules kara vairums baltvāciešu pieskārs ne visai labprāt. Hitlera kustības galvenais ideologs, Nirnbergas prāvā uz nāvi notiesātais Alfreds Rozenbergs (*Rosenberg*), bija viens no sākotnējiem Hitlera kustības atbalstītājiem. Rozenbergs sarakstīja arī hitlerisma ideoloģijas vai pašu galveno grāmatu "Der Mythos des zwanzigstens Jahrhunderts" un bija arī nacionālsociālistu galvenās avīzes "Völkischer Beobachter" redaktors. Igaunijā dzimušais Rozenbergs pēc dažiem minējumiem ir pārvācotu latviešu vai igauņu atvase. Vidusskolu viņš apmeklēja Tallinā, kur viņa skolotājs bija gleznotājs Vilhelms Purvītis, studēja Rīgas Politehnikumā, izglītojās arī Krievijā. Rozenbergs Vācijā nokļuva pēc Pirmā pasaules kara. Jāmin, ka viņš vienmēr bija ļoti sliktās domās par latviešiem, zinot,

kā revolucionāri izrikojās 1905. gadā, 1919. gadā Stučkas valdības laikā un komunistu kalpībā Krievijā. Sējumā ir arī apcerēta Rozenberga nostāja un darbošanās Otrā pasaules kara laikā, kad viņš bija Vācijas iekaroto austrumzemju ministrs.

Karstens Brüggemanns (*Brüggemann*) — rakstā “Max Erwin von Scheubner-Richter (1884–1923) — der Führer des Führers” apraksta fon Šeubnera-Richtera lielo lomu Hitlera uzskatu veidošanā. Šeubners-Richters, 1905. gada revolūcijas laikā arī soda ekspedīciju dalībnieks, tika nogalināts Minhenē 1923. g., soļojot Hitleram blakus tā organizētā puča demonstrācijā. Hitlera galvenā programmas krājuma “Mein Kampf” pirmais sējums ir veltīts fon Šeubneram-Richteram un pārējiem puča upuriem.

Nozīmīga ir Helmuta Kauzera (*Kauser*) apcere “Der publizistische Widerstand Paul Schiemanns gegen den Nationalsozialismus in den deutschen Volksgruppen”, kurā autors apraksta visu četru Latvijas Saeimu deputāta Paula Šimana darbību, apkarojot nacionālsociālisma ietekmi baltvāciešos un vācu minoritātēs citās valstīs. Kad lielais vairums baltvāciešu pēc Hitlera un Staļina līgumiem pārcēlās uz Vācijai pievienotajiem kādreizējiem Polijas apgabaliem, Šimans palika Latvijā.

Nozīmīgas ir arī Larsa Bosses (*Bosse*) un Rolanda Gērkes (*Gehrke*) apceres par baltvācu pārcelšanos uz poljiem un ebrejiem atņemtiem īpašumiem kādreizējā Polijas daļā, ko Hitlera režīms nodēvēja par “Reichsgau Wartheland”, tāpat par baltvāciešu jaundibināto Poznaņas universitāti. Sevišķi kritiski šie autori izvērtē pazīstamā baltvācu vēsturnieka Reinharda Vitrama (*Wittram*) hitlerisko darbošanos šai universitātē. Vitrams pēc kara, nožēlojis savus hitleriskos grēkus, bija prominents vēsturnieks Getingenes universitātē.

Heinrihs Vitrams (*Wittram*) un Lore Polhava (*Polchau*) apraksta baltvācu luterāņu garīdznieku nostāju iepretim Hitlera nacionālsociālismam. Baltvācu mācītāju un teologu aprindas, gan ne visas, pozitīvi izvērtēja

Hitlera nacionālsociālismu — vairāk Latvijā nekā Igaunijā, šai ziņā ietekmējoties arī no līdzīgiem strāvojumiem Vācijas luterāņos.

Krājuma otrais sējums (455 lpp.) galvenokārt veltīts Otrā pasaules kara notikumiem un tajā iesaistītajiem baltvāciešiem. Krājumā ir arī apcerēti vadošu baltvācu politiķu un teorētiķu uzskati par Eiropas pārkārtošanu un Pirmā pasaules kara radītās politiskās sistēmas revidēšanu. Glazgovas universitātes profesors Džons Haidens (*Hiden*) atzinīgi izvērtē Latvijas baltvācu politiķa un publicista Paula Šimana uzskatus par tautu un valsti pēc Pirmā pasaules kara izveidotās Eiropas valstiskās struktūrās.

Jörgs Hakmans (*Hackmann*) apraksta Igaunijas baltvācu kultūras autonomiju un arī nacionālsociālisma izplatīšanos Igaunijas baltvāciešos, kas varbūt bija mērenāka nekā Latvijā. Matiass Šrēders (*Schröder*) apraksta baltvāciešu nacionālsociālistisko kustību (“Bewegung”) Latvijā un tās vadoni Erhardu Kroegeru (*Kroeger*). Šī kustība saņēma ievērojamu atbalstu no hitleriskās Vācijas, un tās ietekme dominēja baltvācu jaunākajā paaudzē. Līdzīgi kā Padomju Latvijas Sakaru komiteja ar tautiešiem ārzemēs, Vācijā bija organizācija, kas rīkoja baltvācu jauniešiem nometnes, ceļojumus Vācijā un sūtīja grāmatas un propagandas materiālus uz Latviju. Kroegers, kas bija tuvās attiecībās ar Hitlera Vācijas SS un policijas vadoni Himleru (*Himmler*), vēlāk bija arī vienas SD slepkavu *einzackomandas* komandieris Baltkrievijā. Pēc kara viņš slapstījās ar pieņemtu vārdu, tika noķerts un tiesāts, saņemot visai mērenu spriedumu. Kroegers, liels latviešu nīdējs, 1967. g. publicēja grāmatu “Der Auszug aus der alten Heimat” (Vecās tēvzemes atstāšana), kurā labprāt slavināja sevi.

Gerts fon Pistolkors (*Pistohlkors*), baltvācu vēsturnieks un ilggadējais gadskārtējo baltiešu studiju konferenču rīkotājs Getingenes universitātē, apraksta savu izglītības sākumu Pomerānijas baltvācu skolā “Baltenschule”, kas darbojās no 1919. līdz 1945. g.

Bija arī kreisi noskaņoti baltvāciešu intelektuāļi. Divus no tādiem, Aleksandru Grāfu Stenboku-Fermoru (*Stenbock-Fermor*) un Berntu fon Kigelgenu (*Kügelgen*) ir aprakstījis Detlefs Kīns (*Kühn*).

Vilhelms Lencs (*Lenz*) rakstā “Deutschbalten in den Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD” (Baltvāci drošības policijas un SD *einzacgrupās*) apraksta lielo skaitu baltvāciešu, kas, zinot krievu un citu valodu prasmes, tika iesaistīti Himlera slepkavu komandās.

Vilfrīds Šlaus (*Schlau*) īsumā apraksta baltvāciešus vācu bruņoto spēku rindās. Otrā pasaules kara laikā krituši 4144, bez vēsts kara laikā pazuduši 1747 baltvācieši. Šlaus uzskaita un īsumā apraksta arī 27 baltvāciešus, kuri Otrā pasaules kara laikā apbalvoti ar Bruņinieka pakāpes Dzelzskrusta ordeni. Matiass Šrēders apraksta baltvācu virsnieku līdzdalību kara beigās sarkanarmijas dezertiera ģenerāļa Vlasova krievu armijas veidošanā.

Poļu vēsturnieks Blažejs Biaļkovskis (*Białkowski*) apcer ar bagātīgu dokumentāciju Hitlera režīma nodibināto valsts universitāti Poznaņā un baltvācu vēsturnieka Reinharda Vitrama (*Wittram*) nožēlojamo hitlerisko darbību tanī.

Otrā krājuma sējumu noslēdz Kārļa Kāngera raksts “Die Rückkehr und der Einsatz von Deutschbalten im Generalbezirk Lettland 1941–1945” (Baltvāciešu atgriešanās un darbība Latvijā 1941–1945). Baltvācieši

Latvijā atgriezās kara laikā armijas un drošības dienestu sastāvā kā civilpārvaldes ierēdņi un saimniecisko uzņēmumu darbinieki. To skaits nebija visai liels, tomēr ievērojams, un tiem vai vienmēr bija jāpakļaujas Hitlera režīma vadlīnijām. Daži no ievērojamākiem baltvāciešiem, kas atgriezās šai laikā Latvijā un ieņēma augstākus amatus, bija Rīgas pilsētas virsgalva (*Oberbürgermeister*) Hugo Vitroks (*Wittrock*), Jelgavas apgabala komisārs fon Mēdems (*Feiherr von Medem*) un Frīdrihs Trampeldahs (*Trampeldach*), liels latviešu nīdējs un Politiskās daļas vadītājs Ostlandes Reihskomisariātā. Nozīmīga ir ziņa, ka grupa baltvācu speciālistu un vēsturnieku iztirzāja Latvijas kolonizācijas, latviešu pārvācošanas iespējas un to atbilstību hitlerisma rasiskiem noteikumiem. Kārlis Kangers beidz savu apceri, minot, ka nacionālsociālistu visaugstākā vadība ne sevišķi augsti vērtēja baltvāciešus.

Noslēdzot apskatu par krājuma “Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich” abiem sējumiem, jāsecina, ka gadsimtiem ilgo baltvācu kopienā Latvijā un Igaunijā uz visiem laikiem likvidēja galvenokārt nacionālsociālisma idejas un Hitlera režīms.

Jānis Krēsliņš

P. s.

Personvārdu rakstībā saglabāts autora dots variants.